

UDK 81'33; IRSTI 16.21.65

<https://doi.org/10.47526/2023-4/2664-0686.05>A.A. SEİTBEKOVA¹ , A.Z. BİSENGALİ² ¹Dr., A. Baytursunulı Dil Bilimi Enstitüsünün Baş Araştırma Görevlisi
(Kazakistan, Almatı), e-mail: ainurseit@mail.ru²Dr., A. Baytursunulı Dil Bilimi Enstitüsünün Baş Araştırma Görevlisi
(Kazakistan, Almatı), e-mail: sarestek@gmail.com**SÖZLÜKÇÜLÜK BAKIMINDAN YENİ ANLAM KAZANAN
ARAPÇA VE FARŞÇA KELİMELERİN SORUNLARI**

Özet. Herhangi bir dilin sözcüksel katmanında zamanla anlamsal değişikliklerin meydana geldiği bilinmektedir. Bazı sözcüksel birimler ulusal kullanımdan çıksa da, bazıları yeni bir anlam kazanır ve kelime dağarcığını zenginleştirir. Yeni Latin Kazak alfabesine geçişle bağlantılı olarak, anlamsal alanlarının genişlemesi ve daralması nedeniyle, Arapça ve Farsça kelimeler de dahil olmak üzere Kazak edebi dilinin temelinde değişiklikler ve eklemeler yapılmaktadır. Zira günümüzde çeşitli bilim dallarının (ekonomi, bilgisayar bilimi, kültür ve sanat, din, pedagoji ve psikoloji, doğa bilimleri, hukuk, radyo iletişimi, kimya, biyoloji vb.) gelişmesiyle bağlantılı olarak, bazı Arapça ve Farsça kelimeler anlamsal değişikliklere uğramış ve yeniden canlandırılmıştır. Bu alanlarda yeni bir terminolojik anlam kazandılar. Anadili konuşanların bu kelimeleri medyada, sosyal medyada yeni bir anlamda kullandıkları görülmektedir. Bu nedenle bu makalede eski anlamına yeni bir anlam daha eklenen Arapça ve Farsça kelimelerin sözlükbilim açısından problemleri ele alınacaktır. Sözlük listesinde yer alan Arapça, Farsça kelimelerin yapısı analiz edilip (Arapça, Farsça standart dilde kullanılan kelimeler, eski kitaplardaki kelimeler, dini kelimeler, bölgesel (ağızlarda kullanılan) Arapça, Farsça kelimeler), lügat (sözlük) açıklamalarına dahil olma sorunu, anlamsal alanlarının genişlemesi ve daralması, ekleme yoluyla türemiş sözcük birimlerinden bahsedilecektir. Bizden önce Latin alfabesine geçmiş olan Türk halklarının deneyimleri de dikkate alınmaktadır. Bu çalışmamızda kelimelerin anlam ve anlam alanını analiz ederken karşılaştırmalı (mukayeseli) ve kümülatif yöntemler kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kökenli sözcükler sözlüğe kaydedilirken sözlükbilimsel kriterler önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: sözlük, kayıt, açıklama, Arapça ve Farsça kelimeler, anlam.

A.A. Сейітбекова¹, А.З. Бисенғали²¹филология ғылымдарының кандидатыА. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының жетекші ғылыми қызметкері
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: Ainurseit@mail.ru²PhD, А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының жетекші ғылыми қызметкері
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: sarestek@gmail.com***Bize doğru alıntı yapınız:**Seitbekova A.A., Bisengali A.Z. Sözlükçülük Bakımından Yeni Anlam Kazanan Arapça Ve Farsça Kelimelerin Sorunları // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2023. – №4 (130). – Б. 56–66. <https://doi.org/10.47526/2023-4/2664-0686.05>***Cite us correctly:**Seitbekova A.A., Bisengali A.Z. Sozlukchuluk Bakymyndan Yeni Anlam Kazanan Arapcha Ve Farscha Kelimelerin Sorunlari [The Problems of Lexicography of Arabic, Persian Words with New Meanings] // Iasau universitetinin habarshysy. – 2023. – №4 (130). – B. 56–66. <https://doi.org/10.47526/2023-4/2664-0686.05>

Жаңа мағына үстеген араб, парсы сөздерін лексикографиялау мәселесі

Аннотация. Кез келген тілдің лексикалық қабатында уақыт өткен сайын семантикалық өзгерістер болып жататыны белгілі. Кейбір лексикалық бірліктер ескіріп, жалпыхалықтық қолданыстан шығып жатса, кейбір лексикалық бірліктер жаңа мәнге ие болып, сөздік қорды байытып жатады. Жаңа латынграфикалы қазақ әліпбиіне көшуге байланысты қазақ әдеби тілінің базасына, оның ішінде кірме араб және парсы сөздеріне де, олардың семантикалық өрісінің кеңеюі мен тарылуына байланысты өзгерістер мен толықтырулар жүргізіліп жатыр. Себебі қазіргі таңда ғылымның түрлі салаларының (экономика, ақпараттық жүйе, мәдениет пен өнер, дін, педагогика мен психология, жаратылыстану, заңтану, радиобайланыс, химия, биология, т.б.) дамуына байланысты кейбір араб, парсы сөздері семантикалық өзгерістерге түсіп, қайта жаңғырды. Аталмыш салаларда олар жаңа терминологиялық мәнге ие болды. Бұндай сөздерді тіл иелмендері бұқаралық ақпарат құралдарында, әлеуметтік желіде жаңа мәнде қолданып жүргенін байқауға болады. Осыған орай аталмыш мақалада бұрынғы мағынасына жаңа мағына үстеген араб және парсы сөздерін лексикографиялау мәселесі туралы сөз болады. Сөздіктің сөзтізбесіне енетін араб, парсы сөздерінің құрамы сараланып (жалпыхалықтық, аймақтық қолданыстағы араб, парсы сөздері; ескі кітаби сөздер; діни сөздер) талданады, лұғаттық (сөздік) мақалаға енгізу мәселесі, семантикалық өрісінің тарылу, кеңеюі, аффиксация тәсілімен жасалған лексикалық бірліктер туралы сөз болады. Сонымен қатар латын әліпбиіне бізден ертерек көшкен түркі халықтарының тәжірибесі ескеріледі. Сөз мағынасын, сөздің мағыналық өрісін талдауда салыстырмалы-салғастырмалы, жинақтау әдістері басшылыққа алынады. Кірме араб және парсы сөздерін сөздікке енгізуде лексикографиялық өлшем-шарттары ұсынылады.

Кілт сөздер: сөздік, сөзтізбе, сөздік мақала, араб сөздері, парсы сөздері, мағына.

A.A. Seitbekova¹, A.Z. Bissengali²

¹Candidate of Philological Sciences

*Leading Researcher of the A. Baitursunuly Institute of Linguistics
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: ainurseit@mail.ru*

*²PhD, Leading Researcher of the A. Baitursunuly Institute of Linguistics
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: sarestek@gmail.com*

The Problems of Lexicography of Arabic, Persian Words with New Meanings

Abstract. It is known that semantic changes occur in the lexical layer of any language over time. Some lexical units become obsolete and fall out of common use, while some lexical units acquire a new meaning and enrich the vocabulary. In connection with the transition to the new Latin alphabet, changes and additions are being made to the base of the Kazakh literary language, including the borrowed Arabic and Persian words due to the expansion and narrowing of its semantic field. Because nowadays, due to the development of various branches of science (economy, Information System, culture and art, religion, pedagogy and psychology, natural science, law, radio communication, chemistry, biology, etc.), some Arabic and Persian words have undergone semantic changes and are being revived. In these areas, they have acquired a new terminological meaning. It is easy to see that such words are used by native speakers in the mass media and social networks in a new meaning. In this regard, the mentioned article deals with the issue of lexicography of Arabic and Persian words, which have acquired a new meaning. The composition of Arabic and Persian words included in the vocabulary of the dictionary is analyzed (Arabic, Persian words of national, regional use; old book words; religious words), the problem of inclusion in the dictionary entry, the problem of narrowing, expanding the semantic field, lexical

units created by affixation are discussed. At the same time, the experience of the Turkic peoples, who moved to the Latin alphabet earlier than us, is taken into account. When analyzing the meaning of a word, the semantic field of a word, we are guided by comparative, cumulative methods. The lexicographical criteria for inclusion of input Arabic and Persian words in the dictionary are proposed.

Keywords: dictionary, registry, dictionary article, Arabic words, Persian words, meaning.

А.А. Сейтбекова¹, А.З. Бисенгали²

¹кандидат филологических наук

ведущий научный сотрудник Института языкознания имени А. Байтурсынулы
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: Ainurseit@mail.ru

²PhD, ведущий научный сотрудник Института языкознания имени А. Байтурсынулы
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: sarestek@gmail.com

Вопросы лексикографирования арабских, персидских слов с новыми значениями

Аннотация. Известно, что в лексическом слое любого языка с течением времени происходят семантические изменения. В то время как некоторые лексические единицы устаревают и выходят из общенародного употребления, некоторые приобретают новое значение и обогащают словарный запас. В связи с переходом на новый латиниграфический казахский алфавит вносятся изменения и дополнения в основу казахского литературного языка, включающую заимствованные арабские и персидские слова, в связи с расширением и сужением их семантического поля. Потому что в настоящее время в связи с развитием различных отраслей науки (экономика, информационные системы, культура и искусство, религия, педагогика и психология, естествознание, юриспруденция, радиосвязь, химия, биология и др.) некоторые арабские и персидские слова претерпели семантические изменения и вновь возродились. В данных сферах они приобрели новое терминологическое значение. Можно заметить, что носителями языка такие слова используются в СМИ и социальных сетях в новом значении. В связи с этим в данной статье речь пойдет о проблеме лексикографии арабских и персидских слов с новыми значениями. Дифференцирован и проанализирован состав арабских и персидских слов, вошедших в реестр словаря (арабские и персидские слова общенародного и регионального использования; устаревшие книжные слова; религиозные слова), обсуждается проблема включения слов в словарную статью, сужение и расширение семантического поля, а также лексические единицы, созданные способом аффиксации. Также учитывается опыт тюркских народов, перешедших на латинский алфавит раньше нас. При анализе значения слова, семантического поля слова использованы сравнительно-сопоставительный и кумулятивный методы. Предложены лексикографические критерии включения заимствованных арабских и персидских слов в словарь.

Ключевые слова: словарь, реестр, словарная статья, арабские слова, персидские слова, значение.

Giriş

Yeni alfabeğe geçişte büyük sorumluluk gerektiren dilsel çalışmalardan biri – *sözlük hazırlama* konusudur. Çünkü sözlük, halkı yeni alfabe ile eğitmeyi amaçlayan ve işlevsel açıdan pratik ihtiyaçlar için gerekli bir araçtır. Birçok sözlük türü vardır. Kazak Kiril alfabesindeki Arapça ve Farsça kelimelerin imla ve alfabe eksikliklerinin incelenmesi de dahil olmak üzere, zamanla ilgili semantik değişiklikler ve yeni dil birimlerinin tanıtımı da dahil edilerek yeni alfabe ile kaydedilmiş

Arapça ve Farsça kelimelerin özel bir sözlüğünün geliştirilmesi, temel sözlüksel çalışmalardan biridir.

Orta Çağ'dan beri İslam'ı benimseyen tüm Türk dillerinde ödünç alınan Arapça ve Farsça kelimelerin bolca kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle tüm Türk dillerinin söz varlığında Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmaktadır. Bizden önce Latin alfabesine geçen Türk halkının tecrübesine göre, Türkiye Cumhuriyeti'nde Alfabe Devrimi'nin başlangıcı Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmasıdır. Bu kurumun amacı, Osmanlı döneminde çok yoğun biçimde kullanılan Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerden dili temizlemektir. Türkçeye kazandırılan kelimelerin çoğu Türkçe kökenli yeni kelimeler olmasına rağmen, yeni eklenen kelimelerin bir kısmı yüzyıllar önce kullanımdan düşmüş Eski Türkçe kelimelerdir. Bunlar Kâşgarlı Mahmud'un "Dîvânü lügâti't-Türk" vs. yazılı mirasından alınmıştır. Örneğin, tüm Türk dillerinde yaygın olan ve «1-10. sınıf öğrencilerinin eğitim kurumu» anlamına gelen "мектеп" (okul) sözcüğü Türkçede "okul" olarak kullanılmaya başlamıştır. Kullanıma giren bu tür kelimeler mantıklı olmakla birlikte sayısı çok da fazla değildir.

Araştırmanın Amacı. Bu dönemde kelime seçme eğilimi iki yönlü olmuştur. Biri – muhafazakarların halk dilinde Arapça, Farsça kelimelerin desteklediler. Sol eğilimliler ise Arapça-Farsça kelimelerden kurtulma eğiliminde olmuşlardır. Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe orijinal kelimelerle veya Türkçe köklerden oluşan yeni sözcüklerle değiştirilmesi için kampanya başlatılmıştır. Çoğu bilimsel olmayan, uydurma kelimeler ise kullanıma girmemiştir.

Basında ödünç alınan kelimelerin kullanımını tamamen yasaklayan kurum, yüzlerce kelimeyi dilden çıkarmıştır. Ödünç alınan Arapça-Farsça sözcükler yerine, Türkçe kelime dağarcığına Avrupa dillerinden (İngilizce, Fransızca, Almanca) kelimeler kabul edilmiştir.

Böylece, yazı devrimindeki ani değişim nedeniyle, Türkiye'de gençlerin ve yaşlıların kelime dağarcığı arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. 1940'lardan önce doğanlar Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri daha çok kullanırken, genç nesil dile yeni kazandırılan kavramları kullanmaya başladı. Fakat elbette, Türk dilinde Arapça-Farsçadan gelen tüm kelimelerin tamamen ortadan kalkmasından bahsedilemez. Hâlâ Türkçede çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılan birçok Arapça-Farsça kelime vardır.

Türkçe'de eklerle oluşturulan kelime sayısı artarak, yeni kelimelerin benimsenmesine ilişkin kurallar geliştirilmiş ve sözlükler oluşturulmuştur. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün fikri üzerine, Türk Dilinin reformu, içinde bolca Arapça ve Farsça kelimeler bulunan söz varlığı yerine, Türkçenin eski, orta ve yeni dönemlerinin söz varlığından alternatifler sunarak kademeli olarak yenilenmesi "Türkçe Sözlüğün" derlenmesine temel oluşturmuştur [1, s. 6]. A. Bayniyazov, Zh. Bayniyazova'nın "Büyük Türkçe Sözlüğün bireysel baskıları hakkında" başlıklı kapsamlı makalesinde bu konu ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Makalede yazarlar, "Büyük Türkçe Sözlüğün" ilk (1945, 1955, 1959), sonraki (1974, 1983) ve yeni (1988, 1998, 2002) baskıları hakkında ayrıntılı bilgi vermişlerdir. Her yıl için sözlüğe girmiş kelimelerin sayısı ve genel olarak sözlükte yer alan sözcüklerin istatistikleri gösterilmiş, sözcük açıklamalarından alınmış dil birimlerinin kullanım özelliklerine özel dikkat gösterilmiştir. Örneğin, 1945'te Sözlük yapısı yazarlar tarafından aşağıdaki gibi sunuldu: Sözlüğe üç tür kelime dahildir: a) Türkçe'de kullanılan Türkçe kelimeler; b) Terim olarak kullanılan ödünç kelimeler; c) Konuşma ve Yazı Dilinde Kullanılan yabancı dillerden alıntı sözcükler [2, s. 10]. Ödünç kelimelerin yanında Türkçe karşılıkları da yazılarak, dilde yaygın olarak kullanarak, yeni bir anlam kazandırmak amaçlanmıştır. Kitaplarda geçen sözcükleri kapsayan kelime dağarcığı bu sözlükte yer almamaktadır. Böylece önce 10 yılda bir, sonra 4 yılda bir, daha sonra 2 yılda bir yayınlanan sözlüklerin kelime yapısı açısından nasıl zenginleştirildiği ve yenilediği hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki yeni baskıların oluşum sürecinin özellikleri de tam olarak değerlendirilmiştir.

1993 yılında Ferit Devellioğlu, Osmanlıcada eski ve yeni harflerle Arapça ve Farsça kelimelerin açıklamalarını da içeren 60.000'den fazla kelimele bir "Osmanlıca Ansiklopedik

Lugat” yani “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük” adlı sözlüğü derleyip yayımladı. Sözlükteki kelimelerin hem Türkçe versiyonunu hem de orijinal dil versiyonlarını içermesi, daha sonra çıkmış iki ciltlik Türkçe açıklamalı sözlüğüne de yansımıştır. Örneğin, vâcib – zorunlu, müselles – üçgen, şehir – kent, т.б. [3, s. 15].

Böylece ödünç alınan kelimelerin daha önce kullanılmış ve halen kullanılmakta olan Türkçe biçimleri ve ayrıca Türkçe karşılığının sözlükte verilmesi dil öğrenenler için kelimenin eski ve güncel durumu hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar.

Ödünç alınan kelimeleri tek dilli sözlükte işaretlerken, her birinin kullanım özelliklerine çok dikkat etmek gerekir. Türkçe sözlük derleyicilerinin ödünç alınmış sözcükleri benimseme konusundaki deneyimleri dikkat çekicidir.

Yöntem

Çağdaş Kazak dilbiliminde Arapça ve Farsça kelimeler üzerine araştırmalar: L.Z. Rustemov'un “Çağdaş Kazakçadaki ödünç kelimeler”, “Arapça-Farsça Ödünç Kelimelerin Kazakça-Rusça Açıklamalı Sözlüğü” (Rustemov L.), N. Ondassynov'un “Arapça-Kazakça açıklayıcı sözlüğü”, E. Bekmuhanov'un “Kazakçadaki Arapça-Farsça kelimeler” (Ondassynov N.), A. Dadebayev ve Zh. Kairbekov'un (Dadebayev A., Kairbekov Zh.) “Arapça-Kazakça Sözlük” adlı eserleri başlıcaları olarak bilinir. Bu sözlükler Kazakça sözlükbiliminde büyük bir titizlik ile derlenen sözlükler olarak değerlendirilmektedir. Sözlüklerde Arapça ve Farsça kelimelerin tanımlanması ve sistematik hale getirilmesinde, kuşkusuz, tarihsel kelimelerin biçimlerini belirlerken değerli bir malzeme olarak kullanılır. Buna ek olarak, Profesör İslam Jemeney'in “Kazakça-Farsça”, “Farsça-Kazakça” iki ciltlik sözlüğü, pratik sözlükbilimde dil kelime hazinesinin bilimsel araştırmasında, dil öğrenirken, bilimsel ve pratik kullanım ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır [4–8].

Çağdaş dil kullanıcısı için günümüzde yaygın olarak kullanılan Arapça, Farsça dil birimlerinin yanı sıra çağdaş Kazakçada pek kullanılmayan eski metinlerde geçen sözcükler ve kısmen mahalli kelimelerin de yer aldığı on beş ciltlik “Kazak Edebi Dilinin Sözlüğü” özel bir yere sahiptir.

Bu tür bilimsel sözlükbilim çalışmalarının rehberliğinde yeni alfabeye geçiş sürecinde, kelime dağarcığımızı uzun zaman önce girmiş olan ve bağımsızlıktan sonraki yıllarda, dilimizin yeniden canlanıp, neolojizmlere dönüşen bazı eski Arapça ve Farsça sözcüklerin yeniden toplanması, tamamlanması, tasnif edilmesi, sözlüğe kaydedilmesi, düzenlenmesi ve anlamlarının deşifre edilmesi – aciliyeti olan bir meseledir. Elbette, bu tür sözlükler pratik açıdan hem modern toplumun dil potansiyelinin artmasına hem de bilginin genişlemesine katkıda bulunur. Bu araştırmamızda, kelimelerin anlamını, anlam alanını analiz ederken, morfolojik, sözlüksel-anlamsal ilkelere dayanan karşılaştırmalı ve kümülatif yöntemler kullanılmıştır.

İnceleme ve tartışmalar

Sözlükçülük geleneğine göre, isimler ve onların yapısı dikkate alınır. Bu bağlamda yeni alfabede Büyük Arapça-Farsça sözlük *makro yapı ve mikro yapı* belirtilerek oluşturulmuştur. Sözlüğün makro yapısına sözlük yapısı, isim soylu kelimeler seçilmişse, Sözlüğün mikro yapısı, sözcük açıklamalarının boyutu, şekli, işaretleri, etimonu, Latin harfli çeviri yazısı, farklı biçimde yazılan kelimelerin Latin alfabesinde yazım sorunu, kelimenin anlamı, anlam varyantları, anlam alanları, kanıt gibi materyaller içerir. Bu nedenle, sözlükte yer alan Arapça, Farsça kelimeler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- Yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsçadan alıntı kelimeler
- Eski kitaplardaki kelimeler
- Dini kelimeler
- Bölgesel kullanımdaki Arapça ve Farsça sözcükler.

Sözcük karşılıkları, söz konusu grubun kelimelerinin temel anlamlarının yanı sıra, içerik açısından yeni bir anlam kazanan Arapça ve Farsça kelimeler içerdiğinden, yenilenme derecesini analiz etmeyi tercih ediyoruz. Sözlükbilimde yeni sözcükler, oluşum biçimlerine bağlı olarak sözcüksel ve semantik neolojizmlere ayrılır. Sözlüksel Neolojizmler Kazak halkının bilincinde olmayan, daha önce manevi dünya ile ilgili Arapça ve Farsça dillerinden dilimize girmiş soyut isimlerdir (hava, can, ruh, aşk vb.). Zamanla bazı Arapça ve Farsça kelimelerin anlamsal değişikliklere uğrayarak yeni isimler edinmesine Anlamsal Neolojizm denir. Akademisyen R. Syzdyq'e göre “yeni kelimeler” dediğimiz yeni bir anlam kazanarak, “şeklini değiştiren” eski sözcüklerdir. Yani yeni ile kastettiğimiz, eski varlıkların şekli veya anlamları değişen “yankıları”dır [5, s. 145]. Bu, tüm dillere özgü bir olgudur. Örneğin, A.-M.H. Batchayev, Karaçay-Balkar dilinde Arapça ve Farsça kelimelerin benimsenmesini üç gruba ayırır: a) çağdaş Karaçay-Balkar dilinde tamamen benimsenmiş olan Arapça ve Farsça kelimeler; b) üslup amacıyla kullanılan, çoğu eskimiş olan Arapça, Farsça kelimeler; c) gazete ve dergilerde yapay olarak yeniden üretilen ve Karaçay-Balkar dilinin kelime hazinesine yeniden eklenen neolojizmler [6, s. 71].

Yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsçadan alıntı kelimeler. Her şeyden önce sözlük, orijinal kelime olarak kabul edilen ve edebi dilde aktif olarak kullanılan *Arapçadan*: айла (hile), алқа (kolye), азамат (vatandaş), азан (ezan), әмір (emir), әлем (dünya), әріп (harf), әтір (parfüm), әулие (evliya), зайып (gayb), зажап (асауір), махаббат (aşk), мәдениет (kültür), мекен (mekân), мейірім (iyilik), нұр (nur), ноқат (nohut), ниет (niyet), сауап (sevap), тылсым (esrarengiz), қуат (güç), vb., ve *Farsçadan*: баба (baba), баға (fiyat), барабар (eşit), бәйіт (beyit), бейқам (gamsız), бекем (sağlam), жад (bellek), жан (can, ruh), жексенбі (Pazar), жомарт (cömert), зардан (akıbet), зергер (kuyumcu), кедей (fakir), қошемет (alkış), кент (kent), саз (saz), сағыз (sakız), сая (gölge), тамаша (harika), тілмауи (tercüman), ұстара (jilet), шаршы (kare), шеңгел (pençe), vb. ödünç alınmış sözcükleri içerir. Günümüzde küreselleşme çağında bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi nedeniyle, ulusal edebi dilde yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler, terim anlam kazanarak yeni içerik edinmiştir. Bu eğilimin otuzlu yıllarda başladığı bilinmektedir. Akademisyen R. Syzdyq: “Kazakçada “yeni kelimeler” kategorisindeki dil olgusunun acele ve yoğun olarak ortaya çıkmasını yirminci yüzyılın ilk yirmi yılı olduğunu güvenle söyleyebiliriz” şeklinde kaydeder [5, s. 133]. O zamandan beri Arapça ve Farsça kelimeler Kazak dilinin terminoloji fonunu tamamlayarak çeşitli bilim dallarının terminolojik sözlüklerinde yer almaktadır. A.E. Yessenkulov ve N. Ashimbayeva, felsefi terimlerle ilgili nicel bir çalışmada, 1.200'den fazla terimin 50'den fazlasının Arapça ve Farsça kökenli olduğu sonucuna varır [7, s. 88]. Bunların önemli bir yüzdesi sosyal bilimlerde, son yıllarda teknoloji, bilgisayar ve dijital alanında gerçekleşmiştir. Örneğin, genel edebi dilde, “insanoğluna has düşünce, bilinç, hafıza” anlamına gelen Farsça yad (یاد) жад sözcüğü, Kazakçada sibernetik ve bilgisayar teknolojisinde “makinenin hatırlama yeteneği” anlamına gelen bir terim olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Arapçada “güç, enerji”, “yetenek”, “müfreze, polis birliği” anlamına gelen қуат (قوت) kelimesinin bir terim olarak anlam alanı genişlemiş ve “enerji”, “fiziksel büyüklük” anlamlarında kullanım bularak, endüstri sözlüğüne eklenmiştir. Edebi dilimize uzun süredir yerleşmiş olan моран (kavşak) kelimesi “yolların kesiştiği yer”, “tahılların öğütüldüğü yer, harman yeri” anlamına gelir. Hatta dilimizde “dokuz yolun kavşağında” deyimsel ifadesi yaygın olarak bilinmektedir. Günümüzde bu sözcük teknik ve bilgisayar alanında terim anlama sahiptir ve semantik kapsamı genişlemiştir: 1. “makine, cihaz, mekanizmanın basit bir elemandan oluşan kısmı”; 2. “iki programı birbirine bağlayan ağ”; 3. “sanayide bir dizi mekanizma”; 4. “yüzen bir aracın hızını belirlemek için kullanılan hız birimi”.

Ulusal olarak aktif kullanılan Arapça, Farsça sözcüklerin calque yöntemi de teknik, bilgisayar vb. terimlerin normlanmasına katkıda bulunur: пәрмен (emir), мұрағат (arşiv), дерекхана (kütüphane), хабар (haber), амал (operasyon), перне (tuş), пернетақта (klavye), лақаб (lakap),

sebet (sepet), *naуa* (oluk), vb. Hazırlanmakta olan sözlüğün açıklamalarına, bu kelimelerin temel anlamıyla birlikte ek olarak eklenen yeni anlamların da eklenmesi gerekir:

ПӘРМЕН (GÜÇ, EMİR) [ир.] з а т. 1. *Yoğun vurgu, güç, enerji, basınç gücü*. Ол енді-енді бұрылам дегенше қолымдағы найзаны *п ә р м е н и м е н* жіберіп кеп қалдым (Е. Салихов, Алақан). 2. *Karmaşık bir davayı yürütmek için verilen emir, buyruk, ilgili kararname*. Ей, алла, разымын салғаныңа, Жеткізбей армандамын алғаныңа. Билетіп, Шам, Бағдат, жетпіс әлем, Көндірдім талай елді *п ә р м а н ы м а*. Бір алла, жалғыз ұл бер, жарылқай көр! Көре алмай армандамын қалғаныма. Кетейін өзім барда патша сайлап, Артымда тапсырайын қалғаныма!» (Ө. Найманбаев, Шығ.) [8, s. 338]. 3. *Bilgi. Bir bilgisayar programında bir görevi gerçekleştirmek için verilen talimatlar. П ә р м е н* бойынша компьютер абоненттің нөмірін тереді.

ПЕРНЕ (PERDE, TUŞ) [ир.] з а т. 1. *Dombra, gitar, mandolin gibi telli çalgılar çalarken sesi yükseltmek ve algılamak için parmakla basılan, hayvan bağırsağından veya telden yapılmış bir mekanizma*. Әншінің сүйрік саусақтары домбыраның қос шегінде *п е р н е* бойымен жорғалай жөнеледі («Қаз. әдеб.»). 2. *Mecaz. Narin, duyu. Жаралы бір жан жатыр құба жонда, Бір қисық жалғыз аяқ сүрлеу жолда. П е р н е с і*, нұры кеткен көзіменен, Қарайды бейшара жан оңға, солға (М. Жұмабаев, Шығ.) [8, s. 358]. 3. *Klavyedeki dijital ve harf tuşları*. Қазіргі таңда кеңінен тараған Windows-қа лайықталған пернетақта 104 *п е р н е д е н* тұрады, оның екеуі – Windows терезелері бейнеленген *п е р н е л е р* [9].

Іңірігі yeni anlamlara sahip olan Арапça, Farsça kelimeler, günümüzde kitap sözlüğünün, dini, yerel (bölgesel) dilsel özelliklere sahip sözcüklerin hem anlamsal dönüşümleri, hem de kelimelerin değişimiyle güncellenmektedir.

Eski kitaplardaki sözcükler XV–XVIII yüzyıllara ait yazılı miras dilindeki ve XIX–XX yüzyıllardaki şair ve yazarların eserlerindeki sözcüklerden bazıları kullanımdan çıkmış, bazıları anlamını korumuş ve yeni bir anlam kazanmıştır. Türk yazıtlarının dilinde iktidar, rütbe ve pozisyon alanındaki isimler: *patıша* (padişah), *маслихат* (maslihat), *мәжіліс* (meclis), *әкім* (hakim), *астана* (başkent), *сарай* (saray), *сарбаз* (asker), *майдан* (cephе), vb. Çağdaş kamu yönetiminde yeni bir anlam edinerek, normatif bir statü kazanmıştır. Özellikle hukuk terimlerinin büyük çoğunluğu eski Арапça ve Farsça kelimelerdir. Günümüzde anlamlarını koruyan ve anlam alanı genişleyen kelimeler arasında *қарар* (karar), *бап* (madde), *мүлік* (mülk), *құн* (maliyet) vb. kelimeler sayılabilir. Аşağıdaki tablodan karşılaştıracak olursak;

Yazılı anıtlarda: ҚАРАП (KARAR) (ар.) *رأى* – *karar*. Шолар асул мыңары білән мұндақ *қарарда* хан алдында ерділер. *Солар негізгі мың адамдарымен хан алдында осындай шешімде еді* (“Жамиғат тауарих”). Сыр суыны кечмекні *қарар* беріб кетді. *Сыр өзенін кешіп өтуді бұйырып кетті* (“Түркі шежіресі”). Бұ қауым раст көңілі білән ел болды мұндақ *қарар* уа *муқаррар* болды. Бұл қауым шын көңілмен (*Шыңғыс ханға*) ел болды, осындай *нақты шешім қабылдады* (ЖТ). Андын соң Кутан бір *қарарда* тұрды андағ шарх берілді. Одан соң Кутан бір *шешімге келіп, мынадай мәлімдеме жасалды* (ЖТ) [10, s. 244].

Çağdaş Kazak edebi dilinde: ҚАРАП (KARAR) [ар. *ببا*] зат. заң. 1. *Parlamento kanatlarından biri tarafından kabul edilen Anayasa belgelerinin adı. Қарар* заң жобарынан гөрі басқаша тәртіппен талқыланады және мемлекет басшысының қол қоюына берілмейді (ҚҰӘ). 2. *Алқалы орнаған мәжілісінде немесе қоғамдық бірлестіктер мүшелерінің жиналысында қайсыбір мәселені талқылау нәтижесінжже қабылданған шешім*. Мәжіліс спикері орынбасарының сөзіне жүгінсек, Еуропарламент *қарары* қандай да бір елге елеулі нұқсан келтірмейді екен. Оның үстіне мемлекеттердің көбі мұндай *қарарға* елең етпейді де (“Түркістан”) [11, s. 349].

Yazılı anıtlarda: БАБ (MADDE) (ар.) *باب* – *bölüm*. Туркига қылыб ажамдан бұ кітабмарифатқаачты секіз түрлү *баб*. *Түркі тілінде парсыдан аударылып бұл кітап, білімге ашты сегіз түрлі бап* (Гүлістан түрікшесі). Бұ кітабны ибтида қылдұқ шаджара и түркі ат

қойдұқ тақы тоқұз баб қойдұқ. Бұл кітапты (жазуды) бастадық, (оған) “Түркі шежіресі” деп ат қойдық та тоғыз тарауға бөлдік (Түркі шежіресі) [10, s. 70].

Çağdaş Kazak edebi dilinde: БАБ (MADDE) [ар. باب] зат. заң. – *bir belgenin bölümü, paragrafi; madde*. Республика Президенті мен Парламентінің ара қатынасындағы Президенттік заңды немесе оның жекелеген *бантарын* қайта талқылауға және дауыс беруге қайтаруға конституциялық құқығы өте маңызды құрал болып табылады (“Егемен Қазақстан”) [12, s. 706].

Eski ders kitaplarının metinlerinde rastladığımız *мақлұқат, набатат, мүкәммал*, çağdaş okul ders kitapları metinlerinde “böcek, haşerat” anlamına gelen *مخلوقات (mahlukatun), mahlukat* (fauna), “bitkiler, bitki dünyası” anlamına gelen *نباتات (nabatatun) nebatat* (flora) kullanılmaktadır.

Yeni bir anlam kazanan kelimeler arasında Arapça: «1) bitmiş; 2) dolu; 3) *tec. zenginlik*» anlamındaki *مكمل (mukammalun)* kelimesi sayılabilir. Çağdaş Kazakçada bu sözcük “envanter” kelimesini karşılar, yani, “kurumun, bireyin mülkü olan her şey” anlamında yeni bir anlama sahip kelimeler arasında yer almaktadır.

Dini kelimeler. Bugün büyük şehir camilerinde ve sosyal medyada ilahiyatçıların, imamların, mollaların Allah'ı tanımaya ve Allah'a ibadet etmeye yönelik propaganda faaliyetleri ve dersleri, din bilincinin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Bu durumda vaizler, dini kavramları açıklarken orijinal Arapça konuşmayı bir gelenek haline getirdiler: *Аллах* – Allah (Alla değil), *халал* – helal (temiz değil), *ширк* – şirk (günah değil), *уахи келді* – vahiy geldi (haber geldi değil), *мазхаб жолы* – mezhep yolu (doğru yol değil), *мурид* – mürid (öğrenci değil), *сахаба* – sahabe (arkadaşlar değil), *мүджахит* - mücahit (savaşçı değil), vb. Bu nedenle toplumda, özellikle gençlik ortamında, dini kavramlar orijinal dilde ifade edildiği şekilde benimsenip kullanılmaya başlandı. Ayrıca dini merkezlerin açılması ve dini kitapların yayınlanması sonucunda Kuran'ın sure ve ayetlerini aynı orijinal dilde olduğu gibi yazmak popüler hale glemeye başladı: *мазхаб* – mezheb (mezhep değil), *хиджаб* – hicab (hicap değil), *жихад* – cihad (cihat değil), vb. Özellikle, *һүлк* (hulk) kelimesinin çoğul hali *ахлақ* (ahlak) kelimesi de sıklıkla kullanılmıştır. Ancak *ахлақ* (ahlak) kelimesi Arapçada çoğul olarak kullanılmasına rağmen, Türk dillerinde özel anlamda kullanılmaktadır (*Dr. Öğretim Üyesi Murat Demir*). Bu nedenle “Ahlak bilimi” kavramları oluşmuştur. Ayrıca XVIII–XX yüzyıllarda kitap söz varlığındaki dini kelimeler hala farklı versiyonlarda yazılmaktadır: *мұбарак/мұбарак/мұбарік, уажін/уәжін*, vb. Bu nedenle yeni sözlükte yer alacak güncel dini içerikli kelimelerin seçimini, farklı versiyonlarda yazılmış kelimelerin birleştirilmesini gerektirir.

Genel olarak, Kazak maneviyat bağlamında, modern Kazak toplumunda geniş bir yere sahip olan dini dil birimlerinin pragmatik özelliklerinin dilbilimsel ve teolojik analizinin incelenmesi yeni bir yöndür [13, s. 49].

Yerel (bölgesel) kelimeler. Kazakçada yeni sözcüklerin bir başka kaynağı da yerel (bölgesel) kelimelerdir. Bazı ağız sözcükleri, konuşma dili sisteminden edebi dil veya terminoloji sistemine geçer. Böylece, ülkenin Batı, Doğu bölgelerinde *дегдар* kelimesi “asil, çok iyi, özel, düzgün” anlamında edebi dilin normuna geçmiştir. Örneğin,

Ол бір дегдар тұқым, әкесі де дегдар кісі болушы еді (Сем., Ақс.).

Өзім естіген білген, өткен кеткен дүниедегі дегдар даңқты әйелдердің бір де біреуін маңаламайды (Қ. Сатыбалдин, Қараторғай).

Bölgesel kullanımındaki Arapça ve Farsça kelimelerin anlamsal alanının terminolojik bir anlam kazandığı sözlükte görülmektedir. Ülkemizin güney bölgesinde, Farsça “evin giriş odası, koridor”; “kurum binalarına uzun ortak giriş”; değişken “eşik” anlamlarında kullanılan *даліз* (*коридор*) kelimesi ekonomi alanında “bir ülkeden diğerine, bir yerden diğerine denetim ve gözetim olmaksızın geçen ara geçit” terminolojik bir anlamı kazanmıştır. Örneğin;

Жаздыгүні көбінесе дәлдізде отырамыз. Үйіміз үш бөлмелі, оның бірі – дәлдіз (Маң., Маңғ.).

Жүк көліктерінің иелерінен “жасыл дәлізбен” өту өтінімдері арнайы сайтта қабылданады [14].

«Дәліз» (koridor) kelimesi ile жеке дәліз (ayrı koridor), жасыл дәліз (yeşil koridor) vb. sözcük grupları ortaya çıktı.

Ekleme yöntemiyle oluşturulan yeni birimler. Zaman geçtikçe, toplumdaki yeni bilgi akışlarının ve teknolojilerin sürekli gelişimi nedeniyle, Arapça, Farsça sözcüksel kökler ile son eklerle oluşturulmuş yeni kavram alanına sahip ödünç alınan kelimeler çağdaş ana dili konuşanların konuşma ve yazılı dilinde giderek daha fazla görülmektedir. Farsça’da **jo** – жер (toprak), **name** – хат (mektup), **hana** – үй (ev), **қағаз** (kağıt) sözcüksel dil birimleri ve “kardan – yapmak” fiilinin şimdiki zamanı “**kar-ker, ger**”, “hurdan – yemek, içmek” fiilinin şimdiki zamanı “**hor-kor**” kendi yalın anlamını yitirmiş ve Kazakçada kelime oluşturucu ekler olarak kullanılır. Son zamanlarda basında, resmi belgelerde bu kelime yarım ekleriyle yapılmış olan, bildiğimiz *қызметкер* (çalışan), *жемқор* (rüşvetçi), *дәріхана* (eczane), *әбзелхана* (cephane) vb. kelimelerin dışında, yeni oluşturulan dil birimlerinin etkinliği artmaktadır. *құзырхат* (dilekçe), *жалгер* (kiracı), *үміткер* (aday), *зияткер* (entelektüel), *мәтінгер* (metinbilimci), *тәлімгер* (akıl hocası), *қаламгер* (yazar), *дерекқор* (veri tabanı), *растама* (onaylama), *ысырапқор* (israfçı) vb. Farsça **-бей** ön eki Kazak dilbilimi alanında yeni terimlerin geliştirilmesini motive etmekte: *бейүндес* (uyumsuz), *беймілдік* (dil dışı), *бейфенитми* (sonlu olmayan), *бейресми* (gayriresmi), *бейтарап* (tarafsız), vb. Özellikle **-ет, -ят, -ат** son ekleri eklenmesiyle oluşturulan *өркениет* (uygarlık), *руханият* (maneviyat), *жағдаят* (durum), *исламият* (islamiyet) vb. yeni dil birimlerinin kullanımı yüksektir. Orijinal kelimeler ile Arapça, Farsça, Rusça ve Arapça, Farsça dil birimlerinin birleşmesiyle yaratılan melez kelimelere basında, bilimsel metinlerde daha sık rastlanmaktadır: *Метинбiлим, Метинографi, Конубилим* (konu), *Атасөзү бiлiмi, Заман kapasitesi, Енерji kapasitesi, görüş alışverişi, параграф*, vs. Bu tür yeni oluşan dil birimlerinin sözlükte yer alması gerekmektedir.

Edebi dilimizde yüksek kullanım sıklığına sahip dil birimlerinin anlamsal alanına dikkat edildiğinde Kazak edebi dilinin sözlüğünde kaydedilen «yasa aracılığıyla belirli bir devlet kurumuna veya yetkiliye devredilen yetki, hak ve sorumlulukların bütünü» anlamında kullanılan Arapça *құзырет* (yeterlilik) kelimesinin, çağdaş medya metinlerinde ve pedagoji alanında kaydedilmediği görülüyor. Pedagoji alanında “*yeterlilik*” – pratik deneyim, beceri ve bilgi temelinde başarılı bir şekilde hareket etme yeteneği” ve de “yeterli” – “bir şey hakkında mantıklı, yetkili görüşünü ifade edebilme bilgisine sahip olmak, bir alanın farkında olmak, otoriteli olmak” anlamına gelir. Dolayısıyla öğretmenler arasında kullanılan “құзырет” (yeterlilik) kelimesinin farklı kullanımları vardır. Bu bakımdan bu kelimenin tanımına açıklık getirmek ve sözlüğe dahil etmek gerekmektedir. Aynı şekilde Termincom tarafından onaylanmış sözcük birimler: *мүкәммал* (envanter), *мәтінгер* (metin uzmanı), *напақа* (nafaka), *сазгер* (besteci), *шәкіл* (ölçek) vb. gibi sözcükler sözlüğe kaydedilmelidir.

Сонuç

Dilimizde, belirli bir olgunun, bir kavramın adının paralel ve rekabet halinde kullanılan iki, üç ve bazen daha fazla varyantı vardır. Bunlardan biri dilimize girmiş Arapça ve Farsça kelimeler, diğeri ise Rusça kelimeler olacaktır. Örneğin, günümüzde *мұрағат* – архив (*arşiv*), *мұражай* – музей (*müze*), *пайыз* – процент (*faiz*) gibi kelimeler paralel olarak kullanılmaktadır. Bazen Arapça, Farsçadan giren sözcükler birbiriyle yarış halinde paralel olarak kullanılır: *уәж* (*motivasyon*) – *себен* (*seber*), «*условие*» sözcüğü *шарт* (*şart*) – *талап* (*talap*), vs. Rusçadan girmiş kelimelerin kendi dillerindeki kelimelerle yarıştığı bu eğilim, Sovyet sonrası ülkelerin dilinde de görülmektedir. Bu tür yeni dilsel birimlerin dile girmesi için, ilk olarak zaman seçimine, ikinci olarak toplumun beğenisine ve üçüncü olarak dilsel analize ihtiyaç vardır.

Çağdaş Kazak edebi dilinde ve çeşitli alanlarda yeni anlamlara sahip olan Arapça ve Farsça kelime hazinesi, eski kitaplardaki sözcüklerin, dini, yerel (bölgesel) dilsel özelliklerde kullanılan

kelimelerin anlamsal dönüşümü ve farklılaşması sürecine dahil edilerek yenilenmiştir. Bu nedenle, mevcut olan yeni Arapça ve Farsça dil birimleri iki gruba ayrılabilir:

- 1) kalıplaşmış ve normlaşmış yeni birimler;
- 2) uygulaması zayıf olan yeni öğeler.

Bu nedenle, Arapça, Farsça dil birimlerini yeni alfabe ile oluşturulan bir sözlüğe kaydederken, aşağıdaki sözlükbilimsel kriterleri dikkate almak gereklidir:

ilk olarak, çeşitli tanımlamalarda kullanılan bazı sözcüksel birimlerin anlamlarının açıklığa kavuşturulması;

ikincisi, dil sahiplerinin kullanımında yüksek işlevselliğe sahip olan ancak edebi dilin normlarına girmemiş olanları sözlüğe kaydetmek;

üçüncüsü, ulusal kullanım, kitap dili, dini, yerel (bölgesel) dil özelliklerini taşıyan sözcüklerdeki anlamsal değişikliklerden kaynaklanan açıklamalara yeni dil birimlerinin eklenmesi;

dördüncüsü, farklı biçimlerde yazılmakta olan *мұбарак / мұбарак / мұбарік, мазхаб / мазхан, уәжін / уәжін, марқабат / мархабат, батсайы / батсайы* vs. Arapça ve Farsça kelimeleri birleştirmek.

Makale BKN BR20280984 “Kazak Dilinin Modernleşme Potansiyeli: Yenilikler, Eğilimler ve Süreçler” adlı temel bir bilimsel araştırma projesi çerçevesinde geliştirilmiştir.

КАУНАКЛАР

1. Türkçe sözlük / Hzl. Şükrü Halük Akalın ve başk. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009. – 2244 s.
2. Байниязов А.Ж., Байниязова Ж.Т. Түрік тілінің түсіндірме сөздігінің жеке басылымдары туралы // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2015. – №1 (28). – Б. 21–25.
3. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. – Ankara: Aydın Kitapevi, 2000. – 1712 s.
4. Жеменей И. Парсыша-қазақша сөздік. – Алматы: Зерде, 2003. – 448 б.
5. Сыздықова Р. Қазақ тіліндегі ескіліктер мен жаналықтар. Ғылыми-танымдық зерттеу. – Алматы: Арыс, 2009. – 272 б.
6. Батчаев А.-Х.М. Заимствованная лексика карачаево-балкарского языка // Языковая ситуация в многоязычной поликультурной среде и вопросы сохранения и развития языков и литератур народов Северного Кавказа. Материалы Всероссийской научной конференции. – Карачаевск: КЧГУ, 2010. – С. 70–73.
7. Есенқұлов А., Әшімбаева Н. Кірме сөздерден жасалған философиялық терминдер // Терминдер және олардың аудармалары. – Алматы: Ғылым, 1990. – Б. 86–93.
8. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 12-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 752 б.
9. Пернетақта. [Электронды ресурс]. URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/> (қаралған күні 24.09.2023)
10. Сейітбекова А. Араб-парсы сөздерінің түсіндірме сөздігі (XII–XVII ғғ. жазба ескерткіштер негізінде). – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты. 2014. – 452 б.
11. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 9-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 744 б.
12. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 2-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 744 б.
13. Мансұров Н.Б. Ясауи хикметтеріндегі араб, парсы кірме сөздерінің орын алуы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2023. – № 3(129). – Б. 38–52
14. Жүк көліктерінің иелерінен «жасыл дәлізден» өту өтінімдері арнайы сайтта қабылданады. [Электрондық ресурс]. URL: <https://azattyq-ruhy.kz/news/6426-zhuk-kolikterinin-ielerinen-zhasyl-d-lizben-otu-otinimderi-arnaiy-saitta-kabyldanady> (қаралған күні 24.09.2023)

REFERENCES

1. Türkçe sozluk [Turkish Dictionary] / Hzl. Shukru Haluk Akalyn ve bashk. – Ankara: Turk Dil Kurumu, 2009. – 2244 s. [in Turkish]
2. Bainiazov A.J., Bainiazova J.T. Turik tilinin tusindirme sozdiginin jeke basylymdary turaly // Qazaqstannyn gylymy men omiri. – 2015. – №1 (28). – B. 21–25. [in Kazakh]
3. Develioglu F. Osmanlyja-Turkche Ansiklopedik Lugat [The Osman-Turkish Encyclopedic Literature]. – Ankara: Aydin Kitapevi, 2000. – 1712 s. [in Turkish]
4. Jemenei I. Parsysha-qazaqsha sozdik [Persian-Kazakh dictionary]. – Almaty: Zerde, 2003. – 448 b. [in Kazakh]
5. Syzdyqova R. Qazaq tilindegi eskilikter men janalyqtar. Gylymi-tanymdyq zertteu [Old and new in the Kazakh language. Scientific and Cognitive Research]. – Almaty: Arys, 2009. – 272 b. [in Kazakh]
6. Batchaev A.-H.M. Zaimstvovannaia leksika karachaevo-balkarskogo iazyka [Borrowed vocabulary of the Karachay-Balkar language] // Iazykovaia situacia v mnogoiazychnoi polikulturnoi srede i voprosy sohraneniia i razvitiia iazykov i literatur narodov Severnogo Kavkaza. Materialy Vserossiiskoi nauchnoi konferencii. – Karachaevsk: KChGU, 2010. – S. 70–73. [in Russian]
7. Esenqulov A., Ashimbaeva N. Kirme sozderden jasalghan filosofialyq terminder [Philosophical terms derived from loanwords] // Terminder jane olardyn audarmalary. – Almaty: Gylym, 1990. – B. 86–93. [in Kazakh]
8. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomdyq. 12-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 12]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
9. Pnetaqta [Keyboard]. [Electronic resource]. URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/>. (date of access 24.09.2023) [in Kazakh]
10. Seitbekova A. Arab-parsy sozderinin tusindirme sozdigi (XII–XVII gg. jazba eskertkishter negizinde) [Explanatory dictionary of Arabic-Persian words (based on written monuments of the XII-XVII centuries)]. – Almaty: Memlekettik tildi damytu instituty, 2014. – 452 b. [in Kazakh]
11. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomdyq. 9-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 9]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 744 b. [in Kazakh]
12. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomdyq. 2-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 2]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 744 b. [in Kazakh]
13. Mansurov N.B. Iasau hikmetterindegi arab, parsy kirme sozderinin oryn aluy [The appearance of Arabic and Persian words in the “Hikmets” of Yasawi] // Iasau universitetinin habarshysy. – 2023. – № 3(129). – B. 38–52. [in Kazakh]
14. Juk kolikterinin ielerinen «jasyl dalizben» otu otinimderi arnaiy saitta qabyldanady. [Electronic resource]. URL: <http://www.halyk-gazeti.kz/> (date of access 24.09.2023) [in Kazakh]